

SÉMANTICKÁ INFORMÁCIA, MISINFORMÁCIA A DEZINFORMÁCIA¹

DOMINIK SADLOŇ, Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra logiky a metodológie vied, Bratislava, SR

SADLOŇ, D.: Semantic Information, Misinformation, and Disinformation
FILOZOFIA, 77, 2022, No 7, pp. 510 – 530

The presented paper advocates the unified account of semantic information, misinformation, and disinformation (3I) which uses “semantic correspondence” and “intention” understood as their main distinctive features. It is argued that the proposed approach is neutral about the misleadingness of messages and their meaning and about the evaluation of truthfulness of factual sentences. The suggested model also comprises a wider variety of language expressions than existing conceptions while securing a simple, intuitive but subtle explanation of its individual components and related issues. Primarily, it leaves enough space for the distinction between 1) “relativistic” approach to 3I, which mainly focuses on pragmatic aspects of communication in dynamic multi-agent systems, and 2) special epistemological procedures, which often do not presuppose such a multi-agent environment and work with 3I in “absolute” terms.

Keywords: Information – Misinformation – Disinformation – Correspondence – Intention – Truthfulness – Falsity

1. Úvod

Problém významovej špecifikácie výrazov *informácia*, *misinformácia* a *dezinformácia* (3I) patrí do hlavnej skupiny vlastného výskumu filozofie informácie (FI).² ³Ako taký je úzko prepojený s mnohými ďalšími problémami na úrovni teoretickej (napr. s problémom poznania, klamlivosti, satiry, irónie [...]), ale aj praktickej (napr. vo vzťahu

¹ Daniele Glavaničovej, Lukášovi Bielikovi a anonymným recenzentom sa chcem poďakovať za podnetné rady a pripomienky, ktoré prispeli k skvalitneniu tejto práce.

² Uvedená trojica výrazov je v angličtine prítomná vo forme *information*, *misinformation* a *disinformation* (pozri Cambridge dictionary 2022a,b,c). Slovenský jazyk obsahuje výrazy *informácia* a *dezinformácia* (ako ekvivalent k *disinformation*), avšak ekvivalent k výrazu *misinformation* nepozná (pozri Balážová, Buzássyová a kol. 2006; Avramová, Balážová a kol. 2011). V tejto štúdiu ho preto navrhujem prekladať ako *misinformácia*.

³ V rámci Floridiho návrhu filozofie informácie uvedený problém nadobúda miesto predovšetkým v zmysle jej vlastných teoretických skúmaní konceptuálnej povahy informácie (pozri Floridi 2002, 137, 2011, 80 – 107), ktorý tvorí základ pre jej podoblasti, akou je napríklad informačná etika (pozri Crnkovic, Hofkirchner 2011, 350 – 351).

k súdnym procesom, k distribúcii verejnej mienky či k individuálnej slobode v elektronickej komunikácii).

V prirodzenom jazyku sa bežne zaužívalo odlišenie významov daných termínov na základe kritérií „pravdivosti“ a „zámernosti“. Informácia sa v tomto zmysle vyznačuje pravdivosťou, misinformácia a dezinformácia nepravdivosťou. Rozdiel medzi misinformáciou a dezinformáciou je v tom, že dezinformácia nesie vlastnosť nepravdivosti na základe zámerného konania (napr. klamania), no pri misinformácii je nepravdivosť vybraného tvrdenia výsledkom nezámerného konania – určitého typu kognitívneho zlyhania, napríklad výsledkom chybného usudzovania (pozri Dictionary.com 2022a,b).

Takéto chápanie trojice daných výrazov však sprevádza viacero problémov. Predovšetkým ide o absenciu konkretizácie toho, čomu sa v daných prípadoch vôbec vlastnosť pravdivosti a zámernosti pripisuje. Nehľadiac na problém všeobecného definovania informácie, respektíve všeobecného definovania sémantickej informácie, nutné je minimálne špecifikovať, aké typy jazykových výrazov vystupujú v komunikačných aktoch, ktorých výsledky sú označované ako informácia, misinformácia a dezinformácia. Vlastnosť pravdivosti sa pripisuje faktickým tvrdeniam, no pestrosť komunikácie zahŕňa oveľa viac typov jazykových výrazov. 3I sa bežne používajú napríklad aj pri komunikovaní príkazov. Vo vzťahu k nim je však otvorené, či hovoríme o ich pravdivosti alebo platnosti.⁴ V bežnej jazykovej praxi, no i v rámci viacerých filozofických koncepcií, absentuje explikácia toho, akým spôsobom máme rozumieť výrazu „pravdivosť“ 3I, respektíve pokiaľ je konkretizovaná, či je vôbec vzhľadom na komplexnosť diskusie o 3I adekvátne, aby predstavovala základné kritérium odlišenia informácie, misinformácie a dezinformácie. Analogicky sa tento problém týka aj prvku zámernosti.

Uvedené problémy sú v odbornej diskusii rôznymi spôsobmi reflektované napríklad v štúdiách autorov a autoriek ako Dretske (1981), Fallis (2011, 2014, 2015), Fetzer (2004a, 2004b), Floridi (2005, 2011, 2012), Fox (1983), Scarantino, Piccinini (2010) či Sæeová (2018, 2019, 2021), v ktorých sú explicitne či implicitne v rôznej miere rozvinuté pozície patriace do širokej kompetencie primárneho výskumu filozofie informácie.⁵

S. O. Sæeová vysvetľuje jednotlivé uvedené prístupy konkretizáciou ich špecifického vzťahu k prvku pravdivosti, významu a zámernosti, pričom na záver jej analýzy konštatuje, že ide o koncepcie, ktoré samostatne nepodávajú adekvátne ucelené odlišenie 3I, a takisto sú navzájom priveľmi odlišné a vnútorne nekompatibilné. Na ich základe však obhajuje vlastný zjednotený návrh odlišenia informácie, misinformácie

⁴ K diskusii o pravdivosti vs. platnosti deontických modalít pozri napr. Faroldi (2014, 164 – 165), Gahér (2014), Glavaničová (2015).

⁵ Viaceré uvedené texty a predstavenie použitia výrazov 3I v bežnom jazyku slúžia na úvodné priblíženie problému odlišenia 3I. V tomto texte primárne nadväzujem na chápanie 3I v koncepcii S. O. Sæeovej.

a dezinformácie, ktorý sa pokúša vyhýbať väčšine štandardných problémov a tvrdí, že ide o vôbec prvú ucelenú súbornú koncepciu 3I (Søe 2021, 5947).

Z kontextu neutrálneho všeobecného pojmu informácia najskôr vyčleňuje kontext prirodzenej informácie (*natural information*) a umelej informácie (*non-natural information*). Na jednej strane ide o výskyty signálov, stavov vecí a udalostí vo fyzikálnom svete, na druhej o jazykové konvencie v rámci medziľudskej komunikácie. Ide o rozdiel medzi kontextom informácie, ktorý podľa Søeovej závisí, a tým, ktorý nezávisí od ľudského aktéra. Súčasťou kontextu umelej informácie je podľa nej i tzv. inštrukčná informácia (imperatívy). Informáciu, misinformáciu a dezinformáciu potom odlišuje ako samostatné typy umelej informácie, pričom využíva kritériá „zámernosť“ a „zavádzanie“. Søeová definuje informáciu ako zámerné nezavádzanie, misinformáciu ako nezámerné zavádzanie a dezinformáciu ako zámerné zavádzanie. Na rozdiel od ostatných uvedených koncepcií ide o pojmy, ktoré sú podľa Søeovej všetky aleticky neutrálne – žiadny z nich nemá fixne prísúdenú pravdivostnú hodnotu. Takisto tvrdí, že 3I môžu byť reprezentačným obsahom v písanej, kreslenej či ústnej forme (Søe 2021, 5945 – 5948).

V rámci uvedeného návrhu dokáže Søeová efektívne reagovať na problém, na ktorý narážajú koncepcie využívajúce pri definovaní 3I prvok pravdivosti – sú obmedzené iba na faktické tvrdenia, a teda sú príúzké, keďže principiálne nezhrňajú napríklad imperatívy. Tento problém Søeová rieši nahradením prvku pravdivosti prvkom zavádzania. Jej koncepcia takisto umožňuje vyrovnáť sa s problémom Griceových implikátúr či s problémom neúplnej informácie. Informácia je pritom podmienkou poznania. Søeová tak vie odlišiť jazykové žánre ako humor, satira, irónia a pod., pričom informáciu, misinformáciu a dezinformáciu obhajuje ako samostatné kategórie, ktoré sa zhodujú s intuíciami bežnej jazykovej praxe (Søe 2021, 5929 – 5931, 5936 – 5945).

V tomto texte nadväzujem na prebiehajúcu diskusiu a primárne reagujem na koncepciu 3I S. O. Søeovej. V rámci odlišenia misinformácie od dezinformácie prijímam štandardné kritérium „zámernosť“, no ako hlavné kritérium ich odlišenia od informácie nepokladám „pravdivosť“, ani „klamnosť“ či „zavádzanie“, ale „sémantickú korešpondenciu“ (v tomto texte skrátene „korešpondenciu“) medzi významom zakódovaným v odoslanej správe S_n-V_n zo zdroja komunikácie Z_n a významom dekódovaným z prijatej správy $S_{n^*}-V_{n^*}$ v celi komunikácie C_n .

Na tomto základe obhajujem alternatívny zjednocujúci návrh významového odlišenia informácie, misinformácie a dezinformácie, o ktorom sa domnievam, že môže prekonať takmer všetky problémy, ktoré sú riešené v rámci koncepcie Søeovej – s výnimkou mierneho odklonu od najrozšírenejšej bežnej jazykovej praxe (avšak ukazujem, že s jej veľkou časťou stále zostáva kompatibilný). No oproti tejto je predložený návrh 1) neutrálny jednak aleticky, ale aj vo vzťahu ku klamnosti či zavádzaniu; 2) zahŕňa širšie spektrum významových reprezentácií; 3) je modelovaný jemnejšie – vybrané

zložky diskusie o 3I umožňuje analyzovať hlbšie; a 4) je flexibilnejší (zmenou kritérií korešpondencie ho možno využiť aj pre prípad rôznych typov prirodzenej informácie). Bod 4) však budem vzhľadom na obmedzený rozsah štúdie nateraz reflektovať iba okrajovo. V tomto zmysle treba zdôrazniť, že v predkladanej štúdii primárne predstavujem zjednotenú koncepciu sémantickej informácie, misinformácie a dezinformácie, nie odlišenie 3I na všeobecnej úrovni ani na úrovni prirodzenej informácie.⁶

Postup výkladu je podobný metóde, ktorú navrhla S. O. Sæevá. Jednotlivé komponenty a mechaniku môjho návrhu najprv predstavujem samostatne, s ohľadom na jednoduché komunikačné rozhranie a vo vzťahu k vlastnostiam „zámernosť“ a „význam“. Potom uvádzam dve úrovne chápania 3I, v ktorých interpretujem vzťah môjho návrhu k vlastnosti „pravdivosť“, a na rozdiel od Sæeovej hlbšie rozvíjam aj jeho vzťah k prvku poznania, pričom ukazujem, akým spôsobom v ňom možno pristúpiť aj ku klamlivosti či zavádzaniu. Na záver zhrniem dôvody, ktorými sa pokúšam podporiť tvrdenie o neutrálnosti obhajovaného prístupu k 3I vo vzťahu k pravdivosti a k zavádzaniu.

2. Zjednotený prístup k informácii, misinformácii a dezinformácii

Téma významového odlišenia výrazov „informácia“, „misinformácia“ a „dezinformácia“ je jednou z mnohých súčastí širšieho problému takzvanej kvality informácie, ktorý hlavne v druhej polovici 20. storočia, a osobitne v 21. storočí s rozsiahlym nástupom infospéry zaujal dôležité postavenie takmer vo všetkých spoločenských oblastiach. Je častým racionálnym očakávaním cieľa komunikácie, aby z jej zdroja prijímal najkvalitnejšie informácie čo do jasnosti, presnosti, kredibility, spoľahlivosti, kompletnosti, aktuálnosti, relevancie a pod. Preferované vlastnosti informácie sú v jej rôznych dimenziách (napr. v dimenzii kontextu, reprezentácie či dostupnosti) systematicky skúmané minimálne od deväťdesiatych rokov minulého storočia zásluhou tzv. MIT školy. Z prostredia počítačovej vedy sa však reflexie kvality informácie rôznymi spôsobmi čoraz častejšie objavovali aj v mnohých iných oblastiach a dnes ich môžeme považovať za súčasť predmetu filozofie informácie.⁷

Kvalite informácie (vzhľadom na uvedenú aktivitu v súčasnosti) možno rozumieť rôznorodými spôsobmi. Predstavovaný text je prirodzene zameraný iba na výsek týchto reflexií, a to relatívne k cieľu významovo rozlíšiť výrazy „informácia“, „misinformácia“ a „dezinformácia“ a vysvetliť ich vzťah k príbuzným termínom. Pre rozlíšenie 3I v ňom zámerne vyberám „sémantickú presnosť“ a „zámernosť“ ako také zložky informačnej kvality, ktoré sú predpokladmi viacerých iných. Vo vybraných dimenziách informačnej kvality predstavujú základné kritériá úspešnosti komunikácie v zmysle

⁶ Pre jednoduchosť však budem v tejto štúdii používať výrazy „sémantická 3I“ a „3I“ ako synonymá.

⁷ K histórii a zhrnutiu diskusie o kvalite informácie pozri napr. Illari, Floridi (2014, 5 – 23).

schopnosti adekvátne sa dorozumieť, ktorú vnímam ako predpoklad napríklad pre jej epistemický rozmer či rozmer orientovaný na konanie.

V nadväznosti na uvedenú stratégiu je podoba hlavnej hypotézy tejto štúdie takáto:

Významový rozdiel medzi výrazmi „sémantická informácia“, „misinformácia“ a „dezinformácia“ možno urobiť 1) na základe kritéria sémantickej korešpondencie medzi a) významom V_n , zakódovaným v správe S_n , ktorá je odoslaná zo zdroja komunikácie Z_n , a b) významom V_{n^*} , dekodovaným zo správy S_{n^*} , ktorá je prijatá v celi komunikácie C_n ; a 2) na základe kritéria zámernosti a) Z_n pri distribúcii S_n-V_n , alebo zámernosti, b) iného participanta na komunikácii K_n , pričom v rámci takéhoto odlišenia ide o výrazy, ktoré sú aleticky neutrálne a neutrálne aj relatívne ku klamlivosti či zavádzaniu.

Aj napriek tomu, že v uvedenom prístupe k významovému odlišeniu 3I je výrazne zastúpená syntakticko-sémantická zložka, označujem ho ako pragmatický, pretože primárne ide o špecifikáciu 3I v rámci dynamických interakčných vzťahov, ktoré sú pre uplatnenie určených kritérií nevyhnutné.

V uvedenom prístupe je odlišenie informácie od misinformácie a dezinformácie realizované kontrolou sémantickej korešpondencie medzi významom prislúchajúcim odoslanej správe a významom prislúchajúcim prijatej správe; teda kontrolou, či sú uvedené prípady na sémantickej úrovni (súčasť reprezentačnej dimenzie kvality informácie) zameniteľné – prípad *informácie* v celi komunikácie, alebo nie – prípad *misinformácie* alebo *dezinformácie* v celi komunikácie.

Výsledkom vykonania sémantickej korešpondenčnej kontroly preto nemusí byť pre uvažovanú dvojicu $S_{n^*}-V_{n^*}$ iba prisúdenie vlastnosti „pravdivosť“ – analogicky ku korešpondenčnej teórii pravdy. Škála možných komunikovaných jazykových výrazov pokrýva aj iné ako faktické tvrdenia, a tiež pri ich jednotlivých typoch možno uvažovať odlišné typy logickej sémantiky. Preto v každom modeli sémantickej korešpondencie je dôležité vždy presne špecifikovať samostatný rámec podmienok jej splniteľnosti. Jej pravidlá sú odlišné napríklad pre faktické tvrdenia, pre inštrukcie, pre otázky a pod., a to v zmysle odlišnej povahy daných výrazov, no tiež v zmysle konkrétneho výberu logickej sémantiky, ktorú sa za nimi rozhodneme predpokladať.

V prípade úspešnosti vykonania kontroly sémantickej korešpondencie medzi odoslaným významom v správe S_n-V_n a prijatým významom v správe $S_{n^*}-V_{n^*}$ navrhujem

tento pozitívny výsledok označiť ako *sémantickú presnosť* medzi odoslanými S_n-V_n a prijatými $S_n^*-V_n^*$.⁸

Ako bolo uvedené, kritérium korešpondencie je v tomto texte uplatnené iba na sémantický rozmer komunikácie, a preto treba uvedený model 3I chápať len ako model odlišenia *sémantickej* informácie, misinformácie a dezinformácie. Je však použiteľný aj pre iné typy informácie, napríklad zmenou interpretácie korešpondencie z významovej zložky na syntaktickú, čo by znamenalo presun ku kritériu syntaktickej korešpondencie. Mechanika predkladaného návrhu však v takýchto príbuzných prípadoch zostáva rovnaká, alebo veľmi podobná – vždy sa v ňom skúma presnosť medzi odoslanou a prijatou komoditou.

2.1 Základné komunikačné rozhranie

Rozhranie, v ktorom sústavne prebieha medziľudská komunikácia medzi rôznorodými skupinami, na rôznych úrovniach, rôznymi spôsobmi atď., možno abstraktne chápať ako dynamicky sa rozvíjajúci systém distribúcie správ a s nimi korešpondujúcich významov medzi mnohopočetnými zdrojmi a cieľmi jednotlivých interakčných kanálov.

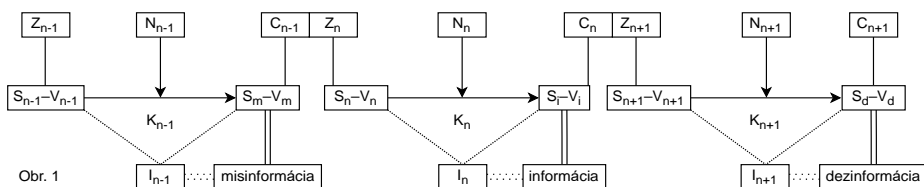
Navrhované komunikačné rozhranie je v tejto štúdii zámerne modelované na vysokej úrovni abstrakcie, pretože funkčne v nej zastupuje iba rozšírenie perspektívy klasických úvah o informácii, misinformácii a dezinformácii zo statického bezagentového kontextu do dynamického multiagentového kontextu, ktorý k nim umožňuje pristúpiť jemnejšie. Súčasne treba zdôrazniť, že podobne ako iné reflexie 3I, i táto sa uskutočňuje len na všeobecnej úrovni, nateraz bez ambície interpretovať jej jednotlivé funkčné komponenty v rámci celistvého výkladu sveta, ako napríklad v prípade komunikačného modelu vo Floridiho koncepcii filozofie informácie (pozri Floridi 2011, 339 – 371; 2019, 71 – 100).

V prípade navrhovaného komunikačného modelu ide o inšpiráciu klasickým Shannonovým modelom komunikácie, v ktorom sú však v tomto texte jeho osobité špecifiká v zmysle štatistickej teórie informácie zanedbané (Shannon 1964, 7). 3I sú v ňom chápané ako predmety komunikácie, na ktorej participujú vybraní agenti (prijímateľ, odosielateľ a šum) v priestore jednoducho nazvanom komunikačné kanály. Interakciu medzi agentami rozumiem všeobecne ako sémantickú komunikáciu (pre jednoduchosť komunikáciu), ako jednoduchú činnosť odosielania a prijímania správ, ktoré kódujú určité konvenčne dané významy. Agenti v nej realizujú takzvané komunikačné akty, pričom agentom môže byť každá entita schopná komunikácie. Avšak nakoľko je tento text primárne zameraný na sémantickú informáciu, misinformáciu

⁸ „Sémantická presnosť“ je štandardnou kategóriou diskusie o kvalite informácie, resp. samostatnou témou vo filozofii vedy. Rôzni autori ju špecifikujú rôznymi spôsobmi, no v tejto práci predstavuje iba všeobecné označenie priaznivého výsledku komunikácie v zmysle sémantickej korešpondencie.

a dezinformáciu, budem nimi rozumieť iba ľudských aktérov – s výnimkou nezámerného šumu, ktorým môže byť každá entita, nezámerné narúšajúca priebeh určitého komunikačného aktu, napríklad prechádzajúci vlak. V tomto prípade nemusí ísť o komunikáciu, ale o ešte jednoduchší proces, len o výmenu informácií.⁹ Teda o proces, ktorého nutnou podmienkou nie je prenášať správy nesúce určité konvenčne stanovené významy.

Pre ciele tejto štúdie postačia len tri (pozri obr. 1). Doposiaľ som pracoval len s jedným – so stredným kanálom komunikácie K_n , v ktorom ako zdroj komunikácie vystupuje agent Z_n a ako jej cieľ agent C_n . Z_n vytvára a odosiela správu a význam S_n-V_n a C_n prijíma a dekoduje správu a význam S_i-V_i . Pričom ako vidíme, na prenose S_n-V_n môže participovať aj tzv. šum, ktorý nazvime N_n (z anglického *noise*). Ostatné dva kanály fungujú analogicky. S tým, že komunikácia K_{n-1} , zobrazená v kanále vľavo, časovo predchádza K_n , a jej cieľ C_{n-1} vlastne predstavuje zdroj Z_n pre komunikáciu K_n . Časovo posledná komunikácia K_{n+1} , ktorá je zabezpečená kanálom vpravo, prebieha podobne. Ako posledný typ prvkov sú na obrázku vyznačené tri prípady vyhodnotenia úspešnosti troch daných príkladov komunikácie. Na obrázku 1 zľava ide o: misinformáciu S_m-V_m , informáciu (s označením S_i-V_i namiesto všeobecného S_n-V_n) a dezinformáciu S_d-V_d . Tieto prípady sú predmetom úvah nasledujúcich častí. K objasneniu navrhnutého základného komunikačného rozhrania však ešte pred nimi pripojím jednu poznámku.

⁹ Problém komunikačných aktérov v zmysle neživých zariadení, resp. iných entít ako ľudí, ponechávam otvorený, nakoľko by si vyžadoval širšiu reflexiu pojmu intencionality, ktorá presahuje možnosti tohto textu – reflexie tejto štúdie primárne obmedzujem na ľudských agentov. Predstavenému modelu je preto nutné rozumieť ako teoretickému základu, ktorý v súčasnej forme nepokrýva všetky reálne situácie komunikácie 3I, no je zameraný na objasnenie „sémantickej korešpondencie“ a „zámernejosti“ ako kritérií ich odlišenia s istou mierou abstrakcie. Pod doplnení špeciálnych predpokladov, napr. po rozšírení bázy agentov o technické entity je však možné využiť ho aj na reflexiu iných, než len čisto ľudských komunikačných interakcií. Alternatívne by vo veci konkretizácie druhov informačnej interakcie a možných typov agentov dali využiť Floridiho pojmy tzv. inforgov (informačných agentov) a tzv. metódu úrovni abstrakcie (*method of levels of abstraction*) (pozri Floridi 2011, 46 – 79, 290 – 315), no tento krok by bez hlbšej analýzy znamenal zaviazanie sa k predpokladom zabraňujúcim prijatie rozlíšenia medzi prirodzenou a umelou informáciou z pozície S. O. Soeovej, na ktorú v tejto štúdii reagujem prioritne. Vyrovnanie sa s Floridiho koncepciou preto taktiež smerujem na iné miesto.

Spojením „zdroj komunikácie“ rozumiem a) primárny zdroj – priamy odosielateľ správy a s ňou korešpondujúci význam ($S-V$), napr. Z_{n+1} v K_{n+1} , a tiež b) sekundárny zdroj – nepriamy odosielateľ $S-V$, napr. Z_{n-1} alebo Z_n vzhľadom na K_{n+1} .

2.2 Zámernosť

Na základe predstaveného rozdielu medzi informáciou a misinformáciou či dezinformáciou teraz pristúpme k odlišeniu misinformácie a dezinformácie, a to využitím kritéria „zámernosti“. V nadväznosti na práce Grica (1967) a Søeovej (2021) môžeme uvažovať o dvoch typoch zámernosti. Jeden je chápaný nevyhnutne ako mentálny stav agenta, pričom je upriamený na konkrétne časopriestorové konanie alebo prežívanie. Druhý je od mentálneho stavu agenta v zmysle konkrétneho časopriestorového prežívania nezávislý. Ide o zámernosť v tom zmysle, že určitému signálu, respektíve správe, je konvenčne prisúdený presný význam (porov. Søe 2021, 5939 – 5940). V tejto štúdií prijíмам kritérium „zámernosti“ druhého typu. Zastávam názor, že oproti prvému – pragmatickému – typu sa pri jeho použití na odlišenie misinformácie a dezinformácie nestráca viacero zásadných rozdielov.

Prirodzene, vzhľadom na nadviazanie na zaužívanú prax používania výrazov „misinformácia“ a „dezinformácia“, ktorá bola formulovaná v úvode tohto textu, v prvom prípade dostávame nezámernú sémantickú nekorešpondenciu medzi S_n-V_n a S_m-V_m , v druhom prípade zámernú sémantickú nekorešpondenciu medzi S_n-V_n a S_d-V_d . Medzi komunikovanými komoditami sa v oboch prípadoch sémantická presnosť nenachádza.

Zlyhanie korešpondencie medzi S_n-V_n a $S_n^*-V_n^*$ môže nastať rôzne. Niekedy nám pri jeho vysvetlení stačí uvažovať o jednoduchom komunikačnom rozhraní, ktoré pozostáva len z jedného kanála, inokedy treba pracovať s jeho rozšírením o fázy komunikácie, ktoré primárnemu rozhraniu predchádzali. V takýchto prípadoch ide často o tranzitívne reťazenie zlyhania komunikácie v jej predchádzajúcich fázach. Ako jednoduchý príklad môžeme uviesť v súčasnosti široko rozšírenú virálnu distribúciu hoaxov na internete.

Využitím kritéria zámernosti v tejto práci rozlišujem dva hlavné typy agentov, ktorí participujú na výslednom ohodnotení priebehu komunikácie. Ide 1) o zdroj komunikácie (primárny aj sekundárny), ktorý môže nezámerné alebo zámerne vytvoriť správu, ktorej význam korešponduje alebo nekorešponduje s významom správy, ktorú očakáva cieľ komunikácie v ideálnom scenári. Podľa toho, či je v priamom záujme zdroja komunikácie kognitívne poškodiť cieľ komunikácie, jeho konanie označujem ako etické alebo neetické.¹⁰

¹⁰ K problému etiky v komunikácii pozri napr. Fallis (2004).

Druhý typ agentov, ktorí môžu byť súčasťou komunikačného procesu, sú 2) zložky komunikácie štandardne označované ako komunikačný šum. Tento fenomén je bežným problémom kanálov, cez ktoré prebieha výmena informácií, a takisto môže byť dvoch druhov. Na jednej strane ide o nezámerný – náhodný šum, napríklad hlučný prechod električky, ktorý prerušil rozhovor skupinky študentov. Na druhej strane ide o zámerný – nenáhodný šum, napríklad blokovanie vybranej frekvencie rádiového signálu určitej armády s cieľom znemožniť nepriateľovi komunikáciu.

2.3 Význam

S. O. Sæevová prijíma v zjednotenej koncepcii 3I odlišenie medzi prirodzenou informáciou (*natural information*) a umelou informáciou (*non-natural information*) (pozri Sæe (2021, 5946). V tomto texte budem v nadväznosti na jej prístup pracovať predovšetkým s prípadmi umelej informácie,¹¹ teda s takým typom, ktorý je predmetom arbitrárných jazykových konvencií.

Vzhľadom na vybrané spresnenie teraz môžem objasniť vzťah navrhovaného chápania 3I k ich významovej zložke. Vo všetkých troch prípadoch ide vo všeobecnosti o umelú sémantickú informáciu, teda o syntaktickú reprezentáciu určitého konvenčne stanoveného informačného obsahu – významu. Na rozdiel od koncepcií viažucich sa na kritériá, ktoré svojou povahou apriórne vymedzujú možnosti sémantickej reprezentácie („pravdivosť“, „zavádzanie“), kritérium „sémantickej korešpondencie“ nezahŕňa žiadne podobné predpoklady. Predstavuje iba podmienku porovnávania informačného obsahu (významu), prislúchajúceho určitej informácii (správe) v zdroji a v celi komunikácie – bez ohľadu na to, čo *konkrétne* je komunikované.

Aby sme však mohli toto porovnanie pri jednotlivých reprezentáciách realizovať, potrebujeme vedieť, na základe čoho máme preveriť, či sú významy daných reprezentácií korešpondujúce. Ako bolo spomenuté, kritériá uplatnenia sémantickej korešpondencie sa líšia v závislosti od rôznych typov reprezentácií, a preto ich treba vždy s ohľadom na konkrétne reprezentačné situácie presne interpretovať. Predstavme si napríklad scenár, v ktorom by sémantická korešpondencia bola chápaná vzhľadom na faktické tvrdenia, interpretované cez hyperintenzionálnu sémantiku transparentnej intenzionálnej logiky. V tomto prípade by sme ju mohli interpretovať prostredníctvom termínov procedurálnej teórie informácie. Z hľadiska abstraktných, algoritmicky štruktúrovaných procedúr, z hľadiska takzvaných konštrukcií, by sme významy uvažovaných dvojíc S_n-V_n a $S_n^*-V_n^*$ mohli chápať ako sémanticky korešpondujúce, ak by boli

¹¹ Uvedená dištinkcia je založená na Gricovom (1957) rozlíšení prirodzeného významu (*natural meaning*) a umelého významu (*non-natural meaning*). Vzhľadom na širšie možnosti, ktoré ponúka obhajovaný prístup k 3I, je otvorená možnosť rozšírenia daných skúmaní aj na oblasť prirodzenej, resp. enviromentálnej informácie (pozri napr. Boeckx, Grohmann 2013; Floridi 2011, 43; Skyrms 2010).

v zmysle svojich doslovných významov procedurálne izomorfné – teda ak by dané tvrdenia niesli tú istú analytickú informáciu.¹²

Týmto spôsobom možno v rámci môjho návrhu analogicky reprezentovať významy aj na úrovni iných jazykových štruktúr prirodzeného jazyka, ako len v zmysle faktických tvrdení, akými sú normatívne tvrdenia či otázky, ale aj všetky iné typy výrazov, ktoré sa dajú v prirodzenom jazyku zmysluplne skonštruovať. Pritom tieto významy môžu byť vyjadrené v písanej, verbálnej, kreslenej, posunkovej forme či vo forme umenia. Samozrejme, syntaktické a sémantické aspekty takýchto typov umelej komunikácie musíme v tejto štúdii vnímať so značnou rezervou, vo viacerých prípadoch aj ako podnet k ďalšiemu štúdiu. Všetky typy umelej komunikácie však v sebe nesú určitú digitálnu časť, preto v nich možno nachádzať opakujúce sa vzory, ktoré sú základom pre syntax, respektíve pre sémantiku, pričom sú v rámci rôznych typov umelej komunikácie predmetom štúdia samostatných disciplín. K jej digitálnemu základu pozri napr. Noll (2003). V princípe však platí, že pokiaľ dokážeme presne určiť kritérium sémantickej korešpondencie, obhajovaný návrh 3I možno uplatniť na každú reprezentáciu, ktorej je konvenčne prisúdený určitý význam. Nazdávam sa, že takýto prístup v úplnosti vyčerpáva potenciál komunikácie na úrovni umelej informácie.¹³

Oproti koncepcii, ktorú predstavuje S. O. Sæevová, ide o výrazné rozšírenie bázy možných sémantických reprezentácií, keďže v jej koncepcii sú obmedzením kritéria „zavádzania“ zastúpené len faktické a normatívne tvrdenia, ktoré môžu byť vyjadrené v písanej, ústnej alebo kreslenej forme.

2.4 Dve úrovne sémantickej informácie, misinformácie a dezinformácie

2.4.1 Relativistická úroveň 3I

Prvá úroveň 3I bola predmetom väčšiny doterajších skúmaní. Ide o relativistický náhľad na 3I, ktorý v rámci ich odlišenia považujem za základný. Zachytáva ústrednú pointu obhajovaného návrhu, ktorá vyjadruje dôraz na skúmanie, keďže je očakávaný ideálny

¹² K analytickej informácii, resp. k procedurálnemu izomorfizmu pozri napr. Duží (2010, 18 – 27). Použitie kritéria procedurálneho izomorfizmu má vzhľadom na dosiahnutie sémantickej presnosti medzi komunikovanými komoditami zmysel vtedy, ak by sme mali na zreteli bežnú komunikačnú situáciu v prirodzenom jazyku, pretože z procedurálneho či sémantického hľadiska medzi procedurálne izomorfnými konštrukciami nie je podstatný rozdiel (Duží, Materna 2012, 94 – 95). Avšak v situácii, keď by napríklad dvaja logici komunikovali o konštrukciách, pre dosiahnutie informácie by sme museli kritérium sémantickej korešpondencie zosilniť. Sémantická presnosť by musela byť špecifikovaná ako identita medzi komunikovanými konštrukciami – okrem procedurálneho izomorfizmu by museli byť prvky konštrukcií, a takisto ich poradie rovnaké (Duží, Materna 2012, 89 – 90). Na špecifikáciu kritéria sémantickej korešpondencie teda výrazne vplyva konkrétny komunikačný kontext.

¹³ Ako som už spomenul, zmenou korešpondencie zo sémantickej na nejaký iný druh, napr. na syntaktickú, je možné využiť predstavený návrh aj za hranicami umelej informácie, v rôznych podobách prirodzenej, resp. environmentálnej informácie. Bližšie sa však tejto téme v tejto štúdii venovať nebudem.

prenos významu určitého výrazu pre cieľ komunikácie úspešný. Jednoducho povedané, či sa komunikujúci agenti pochopili alebo nie a či k týmto výsledkom došlo zámerne alebo nezámerne. Vezmime do úvahy základné komunikačné rozhranie z obr. 1 a podme sa pozrieť na niektoré spôsoby vzniku informácie, misinformácie a dezinformácie v zmysle uvedeného relativistického prístupu.¹⁴

Disponovanie sémantickou informáciou je z hľadiska cieľa vo väčšine prípadov komunikácie jej želaným výsledkom. Na obr. 1 ide o výstup z komunikácie K_n , v ktorej sa dekódovaný význam V_i v prijatej správe S_i zhoduje s významom V_n , ktorý prislúcha odoslanej správe S_n . Nakoľko uvažujeme, že komunikácia bola úspešná, šum N_n nebol dostatočne silný, aby pozitívny výsledok zamedzil. Cieľ C_n komunikácie K_n teda disponuje informáciou, relatívne k etickému konaniu zdroja Z_n a neefektívnosti šumu N_n .

s. identita	s. neidentita	zámernosť	nezámernosť	pravdivosť	nepravdivosť	zavádzanie	nezavádzanie
z-informácia		x		x		x	
z-informácia		x		x			x
z-informácia		x			x	x	
z-informácia		x			x		x
n-informácia			x	x		x	
n-informácia			x	x			x
n-informácia			x		x	x	
n-informácia			x		x		x
	misinformácia	x		x		x	
	misinformácia	x		x			x
	misinformácia	x			x	x	
	misinformácia	x			x		x
	dezinformácia		x	x		x	
	dezinformácia		x	x			x
	dezinformácia		x		x	x	
	dezinformácia		x		x		x

Obr. 2

¹⁴ Vybrané príklady treba rozumieť len ako úvodné priblíženie pestrosti podôb 3I. Po spojení kritérií sémantickej korešpondencie a zámernosti s prvkami pravdivosti a zavádzania (ktoré priblížim v rámci absolutistického pohľadu na 3I) vieme vytvoriť tabuľku šestnástich možností, ktorá identifikuje rozličné formy informácie, misinformácie a dezinformácie (pozri obr. 2). Mnohé z nich predstavujú samostatné témy filozofie, napr. zámerná pravdivá nezavádzajúca informácia, ktorá je často chápaná ako nevyhnutná podmienka poznania, alebo zámerná nepravdivá zavádzajúca informácia, ktorá predstavuje napr. hoax, či nepravdivá nezavádzajúca misinformácia, ktorou je možné vysvetliť náhodnú satirickú situáciu. Oproti dostupným koncepciám je tiež v danej tabuľke ponechaný priestor aj pre vysvetlenie nezámerne korešpondujúcich prípadov, teda tzv. nezámernej informácie, ktorej reflexia je v diskusii výrazne zanedbávaná, resp. u väčšiny autorov i vynechaná. Zaujímavé je tiež poukázať na fakt, že oproti odlišeniu sémanticky nekorešpondujúcich prípadov (misinformácia a dezinformácia), pre odlišenie sémanticky korešpondujúcich prípadov neexistujú zaužívané jazykové výrazy. Pracovne ich preto v tabuľke na obr. 2 nazývam „z-informácia“ a „n-informácia“. Pre analýzu týchto jednotlivých foriem 3I, však nateraz v tejto stati nie je dostatok miesta, no môžu byť predmetom ďalšej štúdie.

Dá sa však predpokladať, že daný cieľ C_n sa v budúcnosti stane i zdrojom komunikácie, pričom v tejto možnosti ho označme ako Z_{n+1} . Na rozdiel od zdroja Z_n však uvažujme, že Z_{n+1} má v záujme participovať na komunikácii neeticky a pri odosielaní správy pre cieľ C_{n+1} zámerne zamení význam, ktorý obdržal v správe S_i . V takomto prípade je cieľ C_{n+1} klamaný a získava dezinformáciu, a to aj napriek tomu, že v komunikácii K_{n+1} môže prijať ten istý syntaktický výraz ako C_n v K_n . Samozrejme, výsledok dezinformácie u K_{n+1} môže nastať napr. aj úspešnou nenáhodnou aktivitou šumu N_{n+1} .

Ak sa však zameriame aj na komunikáciu K_{n-1} , môžeme spozorovať, že situácia sa nám trochu skomplikuje, pretože cieľ C_{n-1} v nej prijíma správu s významom S_m-V_m , ktorý sémanticky nekorešponduje s odoslanými $S_{n-1}-V_{n-1}$, a tak C_{n-1} získava misinformáciu. Keďže pri tejto možnosti nepredpokladáme neetickosť zdroja Z_{n-1} , misinformácia môže vzniknúť náhodným šumom N_{n-1} , kognitívnym pochybením na strane Z_{n-1} pri kódovaní vybraného významu (napr. nesprávnym výberom jazykových výrazov či chybnou syntaktickou skladbou) alebo kognitívnym zlyhaním na strane cieľa komunikácie C_{n-1} pri dekódovaní daného významu (napr. v prípade nedostatočnej slovnnej zásoby).¹⁵

Tri uvedené scenáre som takmer úplne (s výnimkou dezinformácie) interpretoval bez komentára k ich vzájomným vzťahom. Zaujímavý je napríklad vzťah medzi K_{n-1} a K_n . Cieľ C_n podľa určených kritérií a uvažovaného priebehu K_n disponuje informáciou, no takýto výsledok platí len relatívne k primárnemu zdroju $K_n - k Z_n$. Ako však vidíme, ten vytvoril dvojicu S_n-V_n z misinformácie S_m-V_m . Môžeme preto povedať, že napr. relatívne k sekundárnemu zdroju Z_{n-1} , resp. relatívne k šumu N_{n-1} je informácia, ktorú vlastní Z_n , vlastne misinformáciou. Obdobné reťazenie platí aj pre prípad dezinformácie. Napríklad zdroj Z_{n+1} sa rozhodol klamať cieľ C_{n+1} , no sám nemusel vedieť, že je zavádzaný misinformáciou z komunikácie K_{n-1} . Výsledok komunikácie pre cieľ C_{n+1} teda môže byť ešte menej hodnotný, než aký pre neho zdroj Z_{n+1} pôvodne zamýšľal.

Podobných relativizácií môžeme nájsť veľa, a to súborne v kontextoch: 1) tej istej jazykovej kategórie, napríklad v zmysle komunikácie iba faktických tvrdení, v rámci ktorej môže dochádzať k rôznym prípadom reťazenia informácie, misinformácie a dezinformácie v jej predchádzajúcich štádiách (ako bolo ukázané v tejto časti 2.4.1), alebo v zmysle uvažovania odlišných typov logickej sémantiky pri ich komunikácii (ako bolo vysvetlené v kapitole 2.3 s názvom *Význam*). Takisto 2) v kontexte rôznych jazykových kategórií, napríklad v zmysle komunikácie faktických tvrdení a otázok, v rámci ktorej, nakoľko ide pri rôznych jazykových kategóriách o odlišné kritériá sémantickej

¹⁵ Cieľ komunikácie som v predchádzajúcich častiach ako jej špeciálneho participanta doposiaľ bližšie nekonkretizoval, keďže pre odlišenie 3I, na ktorú je zameraný tento text, ide o vedľajšiu rolu. Jeho epistemická báza a epistemické cnosti však v téme o 3I hrajú dôležitú úlohu a v ďalších skúmaniach by sa mu malo venovať samostatné miesto.

korešpondencie, toto odlišenie je nutné akcentovať ako odlišné typy výsledkov komunikácie. A nakoniec 3) v kontexte rôznych druhov komunikácie (napr. v zmysle komunikácie v slovenskom jazyku a komunikácie v umení), v rámci ktorej, nakoľko ide pri rôznych jazykových kategóriách taktiež o odlišné kritériá sémantickej korešpondencie, toto odlišenie je taktiež nutné akcentovať ako odlišné typy výsledkov komunikácie.

Nehľadiac však na to, čo je predmetom komunikačnej výmeny, základné pravidlá zostávajú pri relativistickej úrovni 3I rovnaké – prioritne sa skúma korešpondencia daných prvkov, a teda vieme povedať, že vždy ide vlastne o skúmanie faktických tvrdení vo forme: „tento význam v správe S_n-V_n je sémanticky presný k tomuto významu v správe S_m-V_m “, ktoré môžeme vyhodnotiť ako pravdivé alebo nepravdivé (resp. inou hodnotou, ak nám to umožňuje vybraný systém hodnotenia). Uplatnenie prvku pravdivosti, najmä vo vzťahu k poznaniu, je však štandardne v epistemológii, resp. vede, chápané odlišne. Nielen v zmysle vyhodnocovania dynamickej distribúcie komunikačných aktov, ale najmä v zmysle skúmania povahy sveta a rozširovania vedeckých teórií, ktoré majú statickejší charakter, čím sa dostávame k absolutistickému pohľadu na 3I.¹⁶

2.4.2 Absolutistická úroveň 3I

V rámci navrhovaného modelu 3I je možná situácia, keď aj napriek úspešnému uplatneniu kritérií sémantickej korešpondencie a zámernosti, ktoré zabezpečujú prijatie informácie, táto informácia môže byť vyhodnotená ako nepravdivá alebo zavádzajúca. Oproti klasickým prístupom k 3I v bežnom jazyku, no takisto vo vybraných častiach odbornej diskusie, ide o zásadný rozdiel, no práve tento odklon je súčasťou ústrednej pointy predloženého textu. Ako som vyjadril v jeho úvode, jedným z jeho cieľov je zamedziť problémom, ktoré nesú klasické prístupy, a to prijatím aletickej neutrálnosti modelu 3I, no taktiež jeho neutrálnosti vo vzťahu ku klamlivosti či zavádzaniu.

V tejto časti štúdie postupne vysvetľujem uvedený charakter návrhu 3I a ukazujem, ako sa vyhýba niektorým štandardným problémom v diskusii o 3I (dôvody na prijatie neutrálnosti 3I, uvedené na rôznych miestach tohto textu, následne sumarizujem v samostatnej časti 2.5). Takisto v nej však pokrývam aj špecifiká klasických chápaní 3I, ktoré pravdivosť alebo zavádzanie či klamlivosť prijímajú ako základné kritéria ich odlišenia. Robím tak vyčlenením takzvanej absolutistickej úrovne 3I, ktorá oproti

¹⁶ Výraz „statickejší charakter vedeckých teórií“ uvádzam len v porovnaní s vyhodnocovaním konkrétnej distribúcie komunikačných aktov, ktoré je vzhľadom na predmet reflexie odlišným typom skúmania. Na rozdiel od navrhovania a rozvíjania vedeckých teórií, ktorých výroky v rámci príslušného systému hodnotenia nadobúdajú pravdivosť alebo nepravdivosť (čím sú alebo nie sú zaradené do systému vedeckého poznania, ktorý sa vyznačuje vysokou mierou stálosti) v prípade obhajovanej koncepcie 3I ide o uplatnenie výrazov „pravdivosť“ a „nepravdivosť“ v rámci jej aplikácie na konkrétne dynamicke komunikačné situácie. Ako som ukázal, ich pravdivostné vyhodnotenie má premenlivý charakter vzhľadom na špecifikáciu uvažovaného kontextu.

dynamickej relativistickej úrovni predstavuje statický kontext epistemických skúmaní komunikovaných komodít cez štandardné nástroje testovania vo vede, resp. vo filozofii a v logike. Absolutistická úroveň úvah o 3I je zameraná najmä na objasnenie striktného epistemologického použitia výrazu „pravdivosť“, ktorý sa používa najmä v kontexte poznania, kde ideálnym cieľom je vyznačovať sa značnou mierou pevnosti či stálosti, najlepšie *absolútnou* nemennosťou. Tento aspekt 3I je však vo vzťahu k hlavným cieľom tejto štúdie sekundárny, preto pôjde iba o jeho základné uvedenie.

V zhode so Sæevou (2021) aj ja v navrhovanom prístupe prijímam, že informácia, misinformácia a dezinformácia sú aleticky neutrálne. Jednak ide o nutnú podmienku, pokiaľ chcem zachovať pestrosť možností reprezentácie (inak by som ju musel obmedziť len na faktické tvrdenia), no predovšetkým ide o prirodzený dôsledok daných kritérií odlíšenia 3I. Aj keď sa pravdivosť medzi nimi nenachádza, spolu s nepravdivosťou (resp. s iným typom ohodnotenia ako vo viachodnotových logikách) je zachovaná pre faktickú sémantickú informáciu v oblastiach, ktoré sú od navrhovaného pragmatického prístupu k 3I rozdielne.

Zastávam názor, že pokiaľ sú informácia, misinformácia aj dezinformácia faktickým tvrdením, všetky môžu nadobúdať odlišné pravdivostné hodnoty. Konkrétne ohodnotenie je však k ich odlíšaniu externé – je v kompetencii a závisí od vybraných rozhraní, v rámci ktorých je príslušné ohodnotenie realizované. Teda áno, v obhajovanom modeli 3I je možná situácia, v ktorej cieľ komunikácie disponuje nepravdivou informáciou. Tu sa ukazuje flexibilita predkladaného návrhu, v rámci ktorého je pre špeciálne ciele otvorený priestor pre adekvátne epistemické postupy. Tento aspekt je v zhode napríklad aj s pozorovaniami Fallisa, ktorý tvrdí, že pre rôzne typy dezinformácie môžeme nájsť odlišné spôsoby ich detekcie (Fallis 2014, 159). V tejto súvislosti je však dôležité vysvetliť, aký je vzťah navrhovaného modelu k problému poznania, respektíve či je pre túto oblasť vôbec užitočný.¹⁷

V diskusii je prevažne silne rozšírený názor, že informácia je jeho konštitutívnym prvkom.¹⁸ V zmysle Gettierových protipríkladov však pre tento cieľ (bez predpokladania opravných mechanizmov prijatej komodity komunikácie na strane jej prijímateľa) nemôžeme uvažovať každú informáciu – iba zámernú pravdivú nezavádzajúcu faktickú

¹⁷ Mnohé práce venované téme 3I sa zameriavajú iba na parciálne časti predmetu filozofie informácie, čo nepredstavuje problém v prípade, že ich možno dodatočne napojiť na existujúce výsledky práce vo FI. V opačnom prípade sa však strácajú viaceré hlavné funkcie FI, ktoré tvoria niektoré z hlavných dôvodov jej vzniku. FI sa snaží postupne budovať integrovanú rodinu teórií, ktoré analyzujú, hodnotia a vysvetľujú rôzne princípy a pojmy informácie, jej dynamiku a využitie, s venovaním špeciálnej pozornosti problémom rôznorodých kontextov aplikácie a prepojení s kľúčovými pojmami filozofie ako bytie, poznanie, pravda, život, význam a pod. (Floridi 2002, 137).

¹⁸ Nateraz uvažujme len o propozičnom poznaní (tzv. poznanie „že“). Reakcia na tento typ poznania je analogická aj k iným typom poznania, napr. k poznaniu „ako“, ktoré je tvorené tzv. inštrukčnou informáciou (pre viac o inštrukčnej informácii pozri napr. Floridi (2004, 57).

sémantickú informáciu. Prípady nezámernej informácie, zámernej nepravdivej či zavádzajúcej informácie, misinformácie a dezinformácie sú ako materiál na dosiahnutie poznania intuitívne neprijateľné. Buď prijatý význam v určitej správe korešponduje s významom v odoslanej správe, no daná informácia sa vyhodnotí ako nepravdivá, alebo cieľ komunikácie obdržal pravdivú informáciu nezámerné, teda nekontrolovane, alebo nastalo komunikačné zlyhanie v zmysle misinformácie či dezinformácie, ale aj napriek nemu cieľ komunikácie disponuje (napr. vďaka epistemickému šťastiu) pravdivou informáciou.

Užitočnosť navrhovaného prístupu k 3I pre problém poznania je oproti alternatívnym koncepciám založená na jemnejšej konkretizácii prvkov, ktoré môžu byť klasifikované ako 3I, a na jemnejšom rozlíšení spôsobov práce s týmito možnými predmetmi komunikácie. Na jednej strane rozoznávam jej pragmatickú relativistickú stránku, ktorá je zameraná na jej konkrétny dynamický priebeh, na druhej strane zdôrazňujem kompetencie a požiadavky na adekvátnu epistemickú prácu v celi komunikácie v rámci statickej absolutistickej úrovne práce s 3I.

Obhajovaný prístup je v prvom prípade inšpirovaný počítačovou vedou a kladie pre cieľ komunikácie dôraz na čo najefektívnejšiu selekciu hodnoverných informačných zdrojov, respektíve na viacúrovňovú kontrolu priebehu komunikácie.¹⁹ Nakoľko je však zdroj komunikácie od práce cieľa komunikácie nezávislý, môže byť v mnohých prípadoch omylný. Ani dôkladný výber zdroja komunikácie či zabezpečenie solídnych podmienok informačného prenosu z pozície cieľa komunikácie nie je dostatočnou zárukou pre nadobudnutie informácií, ktoré môžu konštituovať poznanie. Adekvátne optimalizácia uvedených prvkov však na pravdepodobnosti prijímania faktických sémantických informácií výrazne participuje.²⁰

Druhý prípad je pre úlohu dospieť k poznaniu zásadnejší. V záujme cieľa komunikácie sa v ňom kladie požiadavka ďalšej vlastnej práce s prijatou faktickou sémantickou informáciou. Cieľ komunikácie ju musí náležite spracovať, porovnať s existujúcimi informáciami svojej epistemickej bázy, interpretovať, prípadne upraviť, respektíve podľa príslušnej epistemickej procedúry ju overiť. Napríklad vykonaním logického dôkazu či empirickým overením hypotézy.²¹ Napokon, pokiaľ je vyhodnotená ako pravdivá, vzhľadom na vybrané koncepcie ju možno zaradiť do systému poznania.

¹⁹ Ako inšpiráciu z počítačovej vedy pozri napríklad Palúch (2008, 99 – 105) či Samaraweera, Fairhurst (1998).

²⁰ V tomto zmysle ide o reflexie, ktoré sa výrazne prekrývajú s reliabilistickou a cnostnou epistemológiou. Pre úvod do týchto oblastí pozri napr. Ichikawa, Steup (2017).

²¹ Nateraz nie je cieľom tejto práce prejsť od predstavovanej koncepcie informácie, misinformácie a dezinformácie k obhajobe vybranej definície či prístupu k poznaniu. Zastávam, že pre konkrétny cieľ, ktorý je súčasťou špecifického kontextu, by sme mali vyhodnotiť a vybrať taký prístup k poznaniu, ktorý zahŕňa najlepší pomer medzi svojimi plusmi a mínusmi vzhľadom na jeho dostupné alternatívy.

Niektoré informácie, misinformácie či dezinformácie môžeme označiť za pravdivé alebo nepravdivé ľahšie, pri iných ide o ťažšiu úlohu. Vybrané typy 3I nadobúdajú pravdivosť či nepravdivosť v absolutistickom prístupe vo všetkých situáciách, iné vo väčšine situácií, ďalšie v menšine, a niektoré v žiadnych, a to prioritne podľa ich vzťahu k aktuálnemu vedeckému poznaniu, najmä v zmysle logických, respektíve nomologických zákonov, ktoré môžeme súborne chápať ako metafyzickú nevyhnutnosť vo vybranom univerze. Je tak dôležité zhrnúť, že v obhajovanom návrhu odlíšenia 3I je v ideálnom scenári zachované miesto vedeckých poznatkov ako základný referenčný bod vyhodnocovania ich pravdivosti. Samozrejme, reálny priebeh komunikácie je vo všetkých fázach, a teda aj vo fáze vyhodnotenia prijatej správy a významu v celi komunikácie, často poznačený rôznymi kognitívnymi nedostatkami. Tie však úvahe o možnosti absolutistického vyhodnotenia 3I v ideálnom modeli neprekážajú.

Obhajovaný prístup k 3I je zámerne modelovaný tak, aby ponúkal reakciu na otvorené problémy, no zároveň aby umožnil využívať dostupné osvedčené filozofické, logické a vedecké nástroje. Hlavný problém, ktorý sa pokúša vo vzťahu k poznaniu riešiť, je adekvátne rozdelenie kompetencií pre aktérov zahrnutých do procesu jeho vytvárania. Pre navrhovaný model 3I to v niektorých aspektoch znamená skromnejšiu pôsobnosť, no tento rozmer, pokiaľ je výsledkom rozumných riešení, ktoré sa pokúšajú dopĺňať existujúcu dobre vykonanú prácu vo filozofii a vede, by nemal byť chápaný negatívne.

Súčasťou témy absolutistického prístupu k 3I je aj problém zavádzania či klamlivosti informácie, misinformácie a dezinformácie. S. O. Sæevá kritizuje koncepcie, ktoré v rámci ich odlíšenia využívajú vlastnosť pravdivosti (napr. Dretske 1981, Floridi 2005) vzhľadom na to, že umožňujú vznik kontroverzných situácií, v ktorých cieľ komunikácie prijíma inherentne pravdivú informáciu, no túto je viacerými spôsobmi možné vyhodnotiť ako klamlivú či zavádzajúcu. Intuitívne, v takomto prípade nie je vhodnou komoditou pre konštitúciu poznania a podľa danej autorky by mala byť vyhodnotená ako misinformácia, respektíve dezinformácia. Ide napríklad o prípad takzvaných „Griceových implikátúr“, v ktorých to, čo je doslovne vyjadrené, je pravdivé, no to, čo je následne implikované, je nepravdivé, a teda celkovo vytvárajúce zavádzanie či klamlivosť.²² Iný prípad podobného charakteru predstavuje zámerné či nezámerné vynechanie alebo doplnenie časti informácie, ktorá smeruje k cieľu komunikácie. Čo je cieľom prijaté, môže byť pravdivé, no zásadné časti celkovej informácie v takejto situácii chýbajú, alebo je daná informácia doplnená o iné zásadné časti, a preto je intuitívne takisto nutné takéto informácie vyhodnotiť ako klamlivé či zavádzajúce, a teda napríklad v koncepcii Sæeovej ako misinformácie, respektíve dezinformácie (pozri Sæe 2021, 5937 – 5940).

²² K implikovanému významu u Gricea, resp. k zasadeniu Griceových implikátúr do širšej témy „významu v kontexte“ pozri Zouhar (2011, 50 – 66).

V nadväznosti na uvedenú diskusiu sa teraz naskytá otázka, či uvedená výhrada založená na klamlivosti či zavádzaní platí aj pre kritérium „sémantickej korešpondencie“ a „zámernosti“, ktoré sú obhajované v tomto texte.

Problém vynechania určitej časti informácie, respektíve jej rozšírenia, dokáže kritérium korešpondencie riešiť veľmi jednoducho. V zmysle porovnania významov v odoslanej a prijatej správe nie je možná situácia, v ktorej by boli prijatá správa a jej význam vyhodnotené ako informácia, ak by nebola k zaslanej správe a jej významu sémanticky presná.

Na druhej strane problém Griceových implikatúr je o niečo zložitejší. Ak prijmeme, že uvedené jednoduché komunikačné rozhranie z obr. 1 možno chápať, napríklad z pozície cieľa komunikácie, nielen na primárnej úrovni, ale napríklad aj na metaúrovni, sekundárnej úrovni, operacionálnej úrovni či derivovanej úrovni, takýto náhľad nám umožní pozrieť sa na Griceove implikatúry o niečo jemnejšie.²³ V prvom rade zasťávam názor, že v primárnom kontexte je v ich rámci pre cieľ komunikácie predmetná iba tá časť, ktorá je pravdivá. Ich nepravdivá časť, ktorá je výsledkom implikácie, sa objavuje až v dodatočnej logickej práci cieľa komunikácie s ich pravdivou časťou, a to na derivovanej úrovni. Ak sa následne v celi komunikácie ukáže, že prijatá faktická sémantická informácia nespĺňa v zmysle príslušnej koncepcie poznania podmienky na to, aby mohla konštituovať poznanie, jednoducho bude pre túto úlohu diskvalifikovaná. Takýto prípad môže nastať napríklad aj v zmysle Griceových implikatúr (ale aj v zmysle podobných zaujímavých jazykových konštrukcií ako irónia či satira, ktoré majú niekedy podobnú tendenciu zavádzať), ktorých rozkladom na daných úrovniach komunikácie môžeme bližšie preskúmať ich povahu, a napokon schopnejšie pristúpiť k možnosti vyhodnotiť ich ako klamlivé či zavádzajúce a pre poznanie ich vyradiť ako nevyhovujúce.²⁴

V nadväznosti na tieto postrehy sa v zásade ukazuje i ďalší rozmer obhajovaného návrhu odlišenia 3I. Nie je neutrálny iba aleticky, no takisto aj v zmysle zavádzania či klamlivosti, ktoré sú – tak ako pravdivosť – predmetom skúmania v celi komunikácie. Oproti návrhu Sæoevej (2021), ktorá klamlivosť či zavádzanie prijíma ako jeden z dvoch hlavných znakov odlišujúcich od seba informácie, misinformácie a dezinformácie, obhajovaný návrh je modelovaný jemnejšie. Ako bolo spomenuté, rozlíšením relativistickej (pragmatický kontext dynamických multiagentových interakcií) a absolutistickej (kontext špeciálnych epistemických skúmaní) úrovne prístupu k 3I vytvára expresívne

²³ Tieto úrovne sú špecifikované napr. vo Floridi (2011, 87 – 89) alebo v Kelleher, Tierney (2018, 39 – 54).

²⁴ K analýze uvedených príbuzných komunikačných aktov pozri napr. Stanley (2015) či Stokke (2013).

prostredie umožňujúce ich hlbšiu analýzu, no takisto analýzu ich vzťahu k pravdivosti a klamlivosti či zavádzaniu.

2.5 Neutrálnosť 3I

V zmysle podporenia hlavnej hypotézy textu z úvodu druhej časti, relatívne k vysvetleniu jednotlivých prvkov predkladaného návrhu odlíšenia 3I a ich vzťahu k pravdivosti, poznaniu a klamlivosti či zavádzaniu, v tejto poslednej hlavnej sekcii sumarizujem dôvody prijatia sémantickej informácie, misinformácie a dezinformácie ako neutrálnych vo vzťahu k pravdivosti a ku klamlivosti či zavádzaniu.

Ako prvý dôvod pre dané tvrdenie uvádzam fakt, že jazyková prax je aj napriek miernemu odklonu od najrozšírejších použití 3I s navrhovaným modelom 3I kompatibilná.²⁵ Ako sme videli v predchádzajúcich častiach, viacero príkladov ukazuje, že jeho využitie je pre cieľ významovo odlišiť 3I postačujúce a v rámci jeho dosiahnutia nie je nutné prijímať kritériá ako „pravdivosť“ či „klamlivosť“, prípadne „zavádzanie“. Naopak, existuje viacero dôvodov, prečo by sme ich pre túto úlohu prioritne využívať nemali. Aspekt vzájomného dorozumenia, resp. pochopenia, by ako bežná súčasť komunikácie, a v mnohých prípadoch aj ako predpoklad jej iných aspektov, nemal byť pri odlíšení 3I zanedbaný.

Druhý dôvod vychádza z povahy diskusie o kvalite informácie. V tomto texte som pracoval iba s jej malým výsekom, no ide o oveľa širšiu oblasť. Aj keď je navrhované rozhranie nateraz prioritne zamerané len na sémantickú informáciu, misinformáciu a dezinformáciu, zmenou kritérií korešpondencie medzi porovnávanými komoditami je možné uplatniť ho aj na iné typy 3I. Informácia, misinformácia a dezinformácia by nemali pozostávať iba z faktických tvrdení. Komunikovať možno aj príkazy, inštrukcie, otázky, respektíve rôzne skúmania ukazujú, že by mali mať uplatnenie aj v iných typoch komunikácie, ako len v zmysle komunikačných aktov prirodzeného jazyka. Tento aspekt v koncepcii S. O. Søeovej chýba, a tým sa ukazuje ako priúška. Naopak, obhajovaný model 3I uvedené reflexie umožňuje.

Takisto vytvorenie pestrejšieho priestoru analýzy 3I poskytuje lepšie možnosti jednak na identifikáciu ich jednotlivých variantov, no taktiež lepšie možnosti na vytváranie nových nástrojov, ich hodnotenia či prepájania. Týmto sa znižuje riziko straty niektorých rozdielov, ktoré sa môžu pre niektoré problémy ukázať ako zásadné. Napríklad spomenutá tabuľka šiestnástich možností 3I, ktorá využíva kritériá sémantickej korešpondencie, zámernosti, pravdivosti a zavádzania či klamlivosti zahŕňa typy informácií,

²⁵ Situácie a tvrdenia ako: „máš misinformáciu, povedal som ti niečo iné“, „informácia, ktorú som dostal od teba, je iná než informácia, ktorú som dostal od suseda“, „buď nevieš, alebo vieš, že informácia, ktorú si mi dal, sa nezhoduje s informáciou v tejto časti klasickej fyziky“ a pod. sú v predkladanom návrhu ľahko vysvetliteľné.

ktoré sú často zanedbávané, alebo vôbec nie sú reflektované, pričom ide najmä o prípady informácií prijatých nezámerné.

Nakoniec, metóda návrhu obhajovaného modelu 3I je analogická s metódou, ktorú použila aj S. O. Sæeová. Výskyty informácie, misinformácie a dezinformácie označila za neutrálne voči prvku pravdivosti na základe vysvetlenia viacerých kontroverzných situácií, ktoré so sebou nesie jeho použitie, a namiesto neho prijala pre definície 3I prvok klamlivosti či zavádzania. Predkladaný text uvedený precedens využíva, avšak mieri o úroveň ďalej. Klamlivosť či zavádzanie nahrádza prvkom sémantickej korešpondencie a 3I upravuje ako neutrálne nielen relatívne k pravdivosti, ale aj k prvkom klamlivosti či zavádzania, pričom okrem mierneho odklonu od najrozšírenejšej jazykovej praxe sa dokáže vysporiadať so všetkými problémami, ktoré rieši návrh 3I S. O. Sæeovej. No oproti tomuto je jeho teoretická plodnosť ešte väčšia.

3. Záver

Predstavené pragmatické významové odlišenie výrazov „informácia“, „misinformácia“ a „dezinformácia“ je založené: a) na kritériu „sémantickej korešpondencie“, ktorým sa kontroluje úspešnosť informačného prenosu zo zdroja komunikácie do jeho cieľa, čím je odlišená informácia od misinformácie a dezinformácie; b) na kritériu „zámernosti“, ktorým je odlišená misinformácia od dezinformácie. Komunikovaná informácia, misinformácia či dezinformácia a jej obsah je v rámci navrhovaného rozhrania aleticky neutrálna, no takisto je neutrálna aj v zmysle klamlivosti či zavádzania. Testovanie týchto vlastností je predmetom práce cieľa komunikácie, a to cez oblasti, ktorých užitočnosť sa prejavuje vzhľadom na špecifický kontext uvažovanej informácie a jej obsahu. Nateraz je zjednotený prístup k sémantickej informácii, misinformácii a dezinformácii formulovaný iba pre umelú informáciu, náprotivku prirodzenej informácie. Oproti koncepcii S. O. Sæeovej zahŕňa oveľa viac typov významových reprezentácií, a tiež jemnejšie rozlišuje kompetencie rôznych prístupov k riešeniu problémov, ktoré sa ukazujú vo vzťahu k ostatným častiam predmetu filozofie informácie. Ide najmä o rozlíšenie relativistického a absolutistického prístupu pri reflexii sémantickej informácie, misinformácie a dezinformácie.

Literatúra

- AVRAMOVÁ, M., BALÁŽOVÁ, E. a kol. (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda.
- BALÁŽOVÁ, E., BUZÁSSYOVÁ, K. a kol. (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda.
- BOECKX, C. – GROHMANN, K. (eds.) (2013): *The Cambridge handbook of biolinguistics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS (2022a): *Information*. In: Cambridge dictionary. [online]. Dostupné na: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/information> (Navštívené: 29. 3. 2022).
- CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS (2022b): *Disinformation*. In: Cambridge dictionary. [online]. dostupné na: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/disinformation> (Navštívené 29. 3. 2022).
- CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS (2022c): *Misinformation*. In: Cambridge dictionary [online]. Dostupné na: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/misinformation>. (Navštívené 29. 3. 2022).
- CRNKOVIC, G., HOFKIRCHNER, W. (2011): Floridi's "Open Problems in Philosophy of Information", Ten Years Later. *Information*, 2 (2), 327 – 359.
- DICTIONARY.COM (2002a): Disinformation. In: Dictionary.com [online]. Dostupné na: <https://www.dictionary.com/browse/disinformation> (Navštívené: 29. 3. 2022).
- DICTIONARY.COM (2002b): Misinformation. In: Dictionary.com [online]. Dostupné na: <https://www.dictionary.com/browse/misinformation> (Navštívené: 29. 3. 2022).
- DRETSKE, F. (1981): *Knowledge and the flow of information*. Cambridge (MA): MIT Press.
- DUŽÍ, M. (2010): The Paradox of Inference and the Non-Triviality of Analytic Information. *Journal of Philosophical Logic*, 39, 473 – 510.
- DUŽÍ, M., MATERNA, P. (2012): *TIL jako procedurální logika*. Bratislava: Aleph.
- FALLIS, D. (2004): On Verifying the Accuracy of Information: Philosophical Perspectives. *Library Trends*, 52 (3), 463 – 487.
- FALLIS, D. (2011): Floridi on disinformation. *Etica & Politica*, 13 (2), 201 – 214.
- FALLIS, D. (2014): The varieties of disinformation. In: Floridi, L. – Illari, P. (ede.): *The philosophy of information quality*. Cham: Springer, 135 – 161.
- FALLIS, D. (2015): What is disinformation? *Library Trends*, 63 (3), 401 – 426.
- FAROLDI, F. L. G. (2014): *The Normative Structure of Responsibility*. College Publications.
- FETZER, J. H. (2004a): Information: Does it have to be true? *Minds and Machines*, 14, 223 – 229.
- FETZER, J. H. (2004b): Disinformation: The use of false information. *Minds and Machines*, 14, 231 – 240.
- FLORIDI, L. (2002): What is the Philosophy of Information? *Metaphilosophy*, 33(1 – 2), 123 – 145.
- FLORIDI, L. (2004): Information. In: Floridi, L. (ed.): *The Blackwell guide to the philosophy of computing and information*. Blackwell Publishing Ltd, 40 – 61.
- FLORIDI, L. (2005): Is semantic information meaningful data? *Philosophy and Phenomenological Research*, LXX (2), 351 – 370.
- FLORIDI, L. (2011): *The Philosophy of Information*. New York: Oxford University Press.
- FLORIDI, L. (2012): Semantic information and the network theory of account. *Synthese*, 184 (3), 431 – 454.
- FLORIDI, L. (2019): *The Logic of Information*. Oxford: Oxford University Press.
- FLORIDI, L. – ILLARI, P. (eds.) (2014): *The philosophy of information quality*. Cham: Springer.
- FOX, C. J. (1983): *Information and misinformation. An investigation of the notions of information, misinformation, informing, and misinforming*. Westport: Greenwood Press.
- GAHÉR, F. (2014): Aká logika by sa mohla používať v práve? *Organon F*, 20 (Supplementary Issue), 20 – 41.
- GLAVANIČOVÁ, D. (2015): K analýze deontických modalít v Transparentnej intenzionálnej logike. *Organon F*, 22 (2), 211 – 228.
- GRICE, H. P. (1957): Meaning. In: Grice, P. (ed.) (1989): *Studies in the way of words*. Cambridge (MA): Harvard University Press, 213 – 223.
- GRICE, H. P. (1989): Logic and conversation. In: Grice, P. (ed.): *Studies in the way of words*. Cambridge (MA): Harvard University Press, 22 – 40.

- ICHIKAWA, J. J., STEUP, M. (2017): The Analysis of Knowledge. [online]. In: Zalta, E. N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2018 Edition)*. Dostupné na: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/knowledge-analysis/> (Navštívené 5. 8. 2022).
- KELLEHER, J. D., TIERNEY, B. (2018): *Data science*. Cambridge (MA): The MIT Press.
- NOLL, H. (2003): The digital origin of human language – a synthesis. *BioEssays*, 25 (5), 489 – 500.
- PALÚCH, S. (2008): *Teória informácie*. Žilina: Žilinská univerzita v Žiline.
- SAMARAWEERA, N. K. G., FAIRHURST, G. (1998): Reinforcement of TCP error recovery for wireless communication. *Communication Review*, 28 (2), 30 – 38.
- SCARANTINO, A., PICCININI, G. (2010): Information without truth. *Metaphilosophy*, 41 (3), 313 – 330.
- SHANNON, C. E. (1964): The Mathematical Theory of Communication. In: Shannon, C. E. – Weaver, W. (eds.): *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana: The University of Illinois Press.
- SKYRMS, B. (2010): *Signals: Evolution, Learning, & Information*. New York: Oxford University Press.
- SØE, S. O. (2018): Algorithmic detection of misinformation and disinformation: Gricean perspectives. *Journal of Documentation*, 74 (2), 309 – 332.
- SØE, S. O. (2019): A Floridian dilemma. Semantic information and truth. *Information Research*, 24 (2), paper 827.
- SØE, S. O. (2021): A unified account of information, misinformation, and disinformation. *Synthese*, 198, 5929 – 5949.
- STANLEY, J. (2015): *How propaganda works*. Princeton – Oxford: Princeton University Press.
- STOKKE, A. (2013): Lying, deceiving, and misleading. *Philosophy Compass*, 8 (4), 348 – 359.
- ZOUHAR, M. (2011): *Význam v kontexte*. Bratislava: Aleph.

Táto štúdia vznikla s podporou grantu APVV-17-0057.

Dominik Sadloň
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta
Katedra logiky a metodológie vied
Gondova 2
811 02 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: dominik.sadlon@gmail.com